

Mánáid guovttegielatgeavaheapmi stoagadettiin – nákkosgirjeárvoštallan¹

Kleemann, Carola Babette: *Lek på to språk. En studie av språkalternering og kodeveksling i tospråklig rollelek på nordsamisk og norsk i en samisk barnehage*. Romsa: UiT Norgga árkatalaš universitehta 2015. 230 s. ISBN 978-82-8244-144-5.

Carola Kleemann lea čállán doavttergrádadutkosa guovttegielat mánáid stoahkangiela birra, *Lek på to språk*. Dutkkus lea addojuvvon sisa UiT Norgga árkatalaš universitehta gielladiehtaga instituhttii. Kleemann nákkáhalai golggotmánu 30. beaivvi 2015, ja mun ledjen su nubbiopponeanta. Su bargu lea pionearabargu sáme-dárogielat mánáid guovttegielasteami dutkamis. Dutkosis leat dattetge váilevašvuodat replihkaid transkripšuvnnas ja mánáid giela ja eará giela varietehtaid dili guorahallamis, maid mun áiggun dás digaštallat lagabui.

Nákkosgirjji fáddá – makkár doaibma lea mánáid guovttegielasteamis?

Kleemann lea čoaggán materiála stoahkandáhpáhusain muhtun sámemánáidgárddis Finnmárkkus videofil-

bmemiid bokte. Buot dáhpáhusain mánát stohket rollastoahkama, mii mearkkaša ahte sii dahkaluddet ahte sii leat eará olbmot dahje eallit, ja nu sii neavttašit sin (Nilsen 1985: 8). Informánttat leat guovttegielat sáme-dárogielat mánáidgárdemánát. Buot dáhpáhusain mánát gulahallet sihke sámegillii ja dárogillii, ja sii molsot gielaide sihke cealkaga siste ja cealkagiid gaskkas. Dán birra Kleemann geavaha tearpma *språkalternering* 'giellamolsašuddan'. Helander (2016: 226–227) lea geavahan tearpma *guovttegielasteapmi* dakkár molsašuddama birra.

Kleemann lea iskan makkár doaibma molsašuddamis lea, ja son oaivvilda ahte gielaide sosiála relašuvnnat servodagas eai váikkut mánáid giellageavaheapmái stoahkamis. Su hypotesa lea ahte molsašuddan ii leat soaittáhagas, muhto mánát baicce geavahit giellamolsašuddama gaskaopmin stoahkamis. Kleemann lea rátkán mánáid replihkaid njealji iešguđetlágan ovdanbuktinšlájajide (*typer ytringer*), namalassii rollaovdanbuktimiidda (*rolleytringer*), rešisserenovdanbuktimiidda (*regiytringer*), magihkalaš ovdanbuktimiidda (*magiske ytringer*)

1 Giittán Mikkel Rasmus Logje gielalaš veahki ovddas.

ja ovdanbuktimiidda stoahkama olggobealde (*ute-av-leken-ytringer*). Juohke šlájas leat dihto gielalaš dovdomearkkat vai stoahkama oasseváldit sáhttet signaliseret earáide man dásis sii leat stoahkamis ja ahte sii earuhit šlájaid.

Stoagadettiin mánát hupmet davvisámegiela ja guokte dárogiela varietehta, mat leat nuortadárogielas inspirerejuvvon varietehta ja mánáid báikkálaš varietehta. Dát gielat ja giela varietehtat geavahuvvojit gaskaoapmin earuhit stoahkama dásiid. Tearbma kodamolsun (eng. *code switching*) lea geavahuvvon giellasosiologiijas dalle go oasseváldit geavahit elemeanttaid eará gielas go ságastallama váldogielas (gč. omd. Riehl 2009: 20–32). Kleemann oaivvilda ahte kodamolsun sáhtta dáhpáhuvvat maiddái go ságastallit eai molsso giela, muhto geavahit eará gielalaš gaskaomiid. Rollastoahkama kodamolsuma gaskaoapmin Kleemann namuha leat earret eará jietnadási molsun (*skifting av stemmeleie*), ja sánit ja grammatihkalaš hámit mat čájehit ahte mánát leat stoahkamin.² Kleemann oaivvilda ahte koda lea mánggadáfot fenomena eaige buot dovdomearkkat leat geatnegahtton, muhto máná

sáhtta ieš válljet daid gaskkas. Mánát dihtet ollu giela birra, ja sii sáhttet geavahit dieđuset nanosmahttit kodaid.

Ovdamearka:

Anna: Mahkáš, mahkáš dii ii orron dáppe. Daid dát drage maidde. Mahkáš mii dragiin orro dáppe. Mahkáš mun fárrén.

Piera (alla jietnadásis): Vi gâ bort her. Jeg bor her. Kongen befaler. Vi er prinsesser. (Kleemann 2015: 108.)

Anna dajaldagain bohtet stoahkama elemeanttat ovdan sámegillii. Piera replihkat leat dárogillii. Son hupmá dárogiela danne go su replihkka lea rollaovdanbuktin, iige danne go son ii máhte sámegiela. Son ii huma Pieran, muhto stoahkanpersovdnan, ja mánáid stoahkannjuolggadusaid mielde dárogiela lea rievttis giella rollaovdanbuktimis. Anna ja Piera maiddá geavaheaba stoahkangiela eará elemeanttaid: Anna geavaha sáni *mahkáš*, mii geavahuvvo dušše go leat álgaheamen stoahkama. Piera fas molsu jietnadási čájehan dihte ahte son lea stoahkamin.

2 *mahkáš*, vearba tempusa molsun (preterihtta geavahuvvo stoahkama rešisseremis, preseansa geavahuvvo go mánát neavttašit rollafiguvrraid ja go sii leat stoahkama olggobealde, infinitiiva geavahuvvo magihkalaš ovdanbuktimiidda).

Dutki perspektiiva ja rolla

Guovddáš perspektiiva mánáidgiela dutkamis lea iskat mo mánát buktet ovdan iežaset gelbbolašvuoda. Kleemann čállá ahte son háliida čalmmustahttit gelbbolašvuoda maid mánáid giella-geavaheapmi duodašta. Kleemann guorahallá ehtalaš čuolmmaid maid lea dehálaš ahte mánáidgiela dutki váldá vuhtii, ja earenomážit dalle go dutká etnihkalaš joavkkuid. Son čilge váttisvuodaid maid son lea vásihan dutkamis, ja makkár válljemiid son lea dahkan. Son čájeha stuora áddejumi ja gudnejahttá mánáid jurddašvugiid. Dutkosisttis son digaštallá mo árbevirolaš ipmárdus sihke giellaválljemis ja dađistaga gielamolsumis, sáhttá ipmirduvvot ja čilgejuvvot ovttagielalaš norpmaid vuodul.

Kleemann dutká guovttegielat mánáid giellamolsašuddama ja kodaidd molsuma ovtaahkásaš mánáid stoahkamis. Ovtaahkásaš mánáid stoahkan ja earenomážit rollastoahkan sáhttá addit hui buori guovttegielat práksisipmárdusa. Kleemann deattuha ahte rollastoahkan heive hui bures dutkáii gii áigu dutkat unna mánáziid kognitiiva/metakognitiiva, emotionála ja sosiála proseassaid.

Mii lea guovttegielasteapmi?

Kleemanna teorehtalaš vuodđu lea ahte guovttegielat huksejit ođđa vuogáda-

ga mii sisttisoallá elemeanttaid guovtti gielas. Leat maiddái eará giellasosiologadutkit geain lea dákkár oaidnu (gč. omd. Hansen-Jaax 1995: 7; Helander 2016: 223). Kleemanna vuodđun materiála analysii lea ahte son oaidná guovttegielalaš práksisa sierra gaskaoapmin, mii prinsihpalaččat ii leat earálágan go ovttagielat práksis. Dat mearkaša ahte guovttegielat olbmot sáhttet geavahit elemeanttaid maid ovttagielat olbmot oavvildit gullat goabbatge gillii, muhto maid guovttegielat olbmot ipmirdit gullet oktii.

Kleemann geavaha Einar Haugena klassihkalaš definišuvnna go earuha loatnasániid ja elemeanttaid mat eai leat assimilerejuvvon. Definišuvdna lea ahte sánit mat leat fonologalaččat ja morfologalaččat assimilerejuvvon, leat loatnasánit, ja hámit mat eai leat assimilerejuvvon, leat fas molsumat gielaide gaskka, dahje kodamolsun árbevirolaš analysa mielde (*ord som er assimilerte fonologisk og morfologisk er lánord [...], mens uassimilerte former er skifte mellom språk, eller kodeveksling i tradisjonell analyse*, s. 75).

Mu mielas ii leat čielggas mo Kleemanna oaidnu, ahte guovttegielat olbmot ráhkadit ođđa giellavuogádaga goappašiid gielaide elemeanttaiguin, heivešii oktii Haugena definišuvnnain. Hansen-Jaax (1995: 11) lea čájehan ahte sáhttá leat váttis mearridit leago

sátne fonologalaččat integrerejuvvon, go giellageavaheaddjit máhttet sihke dan giela mas sátne lea váldojuvvon ja giela masa sátne lea lonejuvvon. Muhtun ágga dasa sáhtta leat go giellageavaheaddji máhtta guokte giela bures, de ii leat áibbas čielggas leatgo sus ovdamearkka dihte guokte čielga goabbatlágan fonologalaš vuogádaga. Olbmot geat eai máhte goappašiid gielaid bures, rievdadit fonologalaš hámi go sii integrerejit odđa sániid. Son gii máhtta goappašiid fonologalaš vuogádagaid, ii láve rievdadit fonologalaš hámi go geavaha nuppi giela sániid. Dat mearkaša ahte son lea ráhkadan odđa fonologalaš vuogádaga mas leat elemeanttat goappašiid gielain. Ovdamearka lea dárogielsátne *hull* 'ráigi' mii Kleemanna materiálas geavahuvvo sámegeiel cealkagis. Mun lean guldalan báddema, ja lea áibbas čielggas ahte mánná geavaha vokála [u]. Mu mielas ii

leat realisttalaš ahte sámegeielat olbmot geat bures máhttet dárogiela, rievdadit dárogeiel fonema /u/ sámegeiel fonemii /u/, go sii geavahit dárogeiel sániid sámegeiel konteavsttas. Dat mearkaša ahte Haugena kriteriat maid Kleemann geavaha, eai heive nu bures otná sámi-dáru guovttegeielat dillái.

Kleemann lea maiddái inkonsekvanta merkedettiin leago sátne maid mánat geavahit replihkain, dárogielsátne vai ii. Tabeallas mii lea vuolábealde, čájehan muhtun ovdamearkkaid.

Gurut ceakkočuolddas leat sánit maid mánat leat geavahan replihkain. Sánit leat čilgejuvvon sámegeilli ruođuid siste, ja leat seamma sátnehámmis go dat maid mánat leat geavahan.

Kleemann oaivvilda ahte guovttegeielat olbmot eai soaitte gieđahallat gielaid guokte sierra kategoriijan, ja danne ii leat álo vuogas iskat sin giella-geavaheami dainna vuolggasajiin ahte

Geavahuvvon sátne ja čilgehus ruođuid siste	Sátne lea merkejuvvon dárogielsátnin	Sátne ii leat merkejuvvon dárogielsátnin
himmelis (almmis)		x
stedai (sadjái)	X	
hulla (ráiggi)	X	
havfruain (ábiruvváin)	X	
hulas (biejus)		x
havfruet (ábiruvvát)		x
tura (tuvrra)	X	

Tabealla. Dárogielsániid merken.

sii leat internaliseren guokte ovttagielalaš norpma, ja ellet ovttagielalaš normalitehtas (Kleemann 2015: 18). Dat-tetge Kleemann ii dáidde kategoriseret mánáid ipmárdusa mielde go son rátká sániid dárogielsátnin ja sámegielsátnin, mii mearkkaša ahte son ii ovdanbuvtte mánáid guovttegielalaš gelbbolašvuoda, muhto čuovvu normatiiva lingvistihka kategoriijaid.

Mánáid grammatihkalaš vuogádat ii leat seammá go rávisolbmuid vuogádat

Kommentárain replihkaid vuolde Kleemann muhtumin kommentere ahte mánáid geavahan morfologalaš hápmi ii leat seammá go rávisolbmuid varietehtaid hápmi. Su ovdamearkkat leat «fertejehket» dan sadjái go «fertejit», «mii» dan sadjái go «maid» ja «lei» dan sadjái go «ledje» (Kleemann 2015: 159). Son čállá ahte hápmi «fertejehket» lea geavahuvvon ná: «Marita, don fertejehket veahá vuordit» (Kleemann 2015: 159).

Mun lean analyseren muhtun osiid Kleemanna báddejuvnon materiálas Praat-programmain³ – earret eará sáni man Kleemann lea transkriberen «fertejehket». Lea áibbas čielggas ahte informánta ii daja sáni h-ain, ja

Kleemanna transkriberenvuogádaga mielde «fertejehket» livččii rievttis transkriberenvuohki. Hápmi «fertejehket» lea kontrakšuvdnavearbba *fertet* analogalaš hápmi, ja kontrakšuvdnavearbbaid analogalaš hámit gáv-dnojit maiddá eará davvisámegiela varietehtain, vaikko čállingiela normaliserejuvnon hápmi lea «fertejit» (Turi 1996: 21, 52; Nielsen 1979 (1926–1929): 164; Nickel & Sammallahti 2011: 49). Kleemanna áigumuš lea čalmmustahttit mánáid giellageavahangelbbolašvuoda, muhto son ii oro ollašuttimin dán áigumuša. Son baicca buohtastahttá mánáid hámiid eará giellavarietehtaid hámiiguin, go čállá ahte mánát geavahit muhtun hámiid eará hámiid sajis. Mánna hupmá iežas grammatihkalaš vuogádaga mielde. Hápmi maid son geavaha, lea rievttis hápmi su ipmárdusa mielde iige son geavat dan hámi eará hámi sadjái. Čalmmustahttin dihte mánáid giellageavahangelbbolašvuoda, livččii buoret geavahit tearpmaid mat čilgejit máná grammatihkalaš vuogádaga. Kleemann lea geavahan tearpmaid *grammatihkalaččat riekta, rievttis hápmi* ja *riekta*, rávisolbmuid giela hámiid birra, juoga mii sáhttá geažuhit ahte son veahá normatiivvalaččat ár-

3 Praat lea prográmma mainna sáhttá analyseret hupmangiela digitálalaččat. Sáhttá earret eará ráhkadit spektrogrammaid mat čájehit giellageavaheadji jietnadeami. Spektrogramma lea jienaid visuála representašuvdna. (Boersma & Weenink s.a.) Kleemann ii leat analyseren materiála Praat-programmain dahje eará sullasaš reaidduin.

voštallá mánáid giela (Kleemann 2015: 108, 121, 136, 138, 146).

Leat álo dulkonvejolašvuodat go guldala ja transkribere báddemiid. Sámegeielas soaitá leat váttis gullat leago sániin nugo *leat* ja *duot* manjimuš fonema mielde jietnadeamis vai ii. Kleemann (2015: 106) lea transkribieren ovttá replihka ná: «gos lea drage-ne». Kommentárain replihka vuolde sátni «lea» lea čilgejuvvon ná: «være-PRES.3.SG». Mañit siidui son lea čállán: «Nuppi ovdanbuktimis son ieš geavaha vearbba *leat* preseanssa goalmát persovvna ovttaidlogu, gokko goalmát persovvna mánggaidlohku vástidivččii *dragene* hápmái, muhto dás lea vejolaččat materiála kvalitehta dagahan boasttogáldu ja in sáhte áibbas sihkkarit diehtit leago nu ahte báddenrusttet ii leat nagodan báddet *t*, mii realiserejuvvo /h/ loahppajietnadahkan.»⁴

Mu mielas livččii vuogas maiddái kommentáraide čállit ahte dakkár vejolašvuolta gávdno, vai lohkkái lea dat áibbas čielggas. Livččii maiddái vejolaš čállit «leat» transkripšuvdnii, ja kommentáras čilget ahte lea váttis gullat maid mánná dadjá. Mun lean analyseren maiddái dán ovdanbuktima Praat-prográmmain, ja spektrogramma (gč. 3. vuollenohta) čájeha ahte

/h/ lea mielde. Lea dehálaš ahte dutki transkribere nu ahte transkripšuvdna ii attáše boasttuipmárdusa mánáid giellagelbbolašvuodas. Mu mielas Kleemann livččii sáhttán analyseret hupmangiela sierra vuogádahkan, dan sadjái go geavahit čállingiela konvenšuvnnaid go čilge hupmangiela. Jos mánás gullo /h/, de ii berreše dadjat ahte *t* daddjojuvvo /h/.

Maiddái go mánát hupmet dárogiela báddejuvvon materiálas, de sii muhtumin geavahit hámiid maid rávisolbmot dábálaččat eai geavat. Muhtun mánná geavaha hámi «tadde». Kleemann čilge hámi ná: «gievrras ve-arba sojahuvvon geahnohis vearkan»⁵ (Kleemann 2015: 160). Dárogiela ve-arba *ta* 'váldit' sojahuvvo ná rávisolbmuid gielas: *ta* (inf.) – *tar* (pres.) – *tok* (pret.) – *tatt* (perf. part.). Preterihtta hámis ii leat suffiksa, ja dušše vokálarievdan čájeha ahte hápmi lea preterihtta. Dákkár siskkáldas sojaheapmi gohčoduvvo gievrar sojaheapmin (dárogo. *sterk bøyning*). Mánát dávjá geavahit hámiid suffivssaiguin, omd. *ta+dde*. Dákkár hámit leat analogalaš hámit dárogiela geahnohis vearbbaide mat sojahuvvojit suffivssaiguin, nugo omd. *nå* 'joksat' (inf.) – *nådde* (pret.). Go mánát geavahit analogalaš hámiid,

4 Mu jorgalus dárogielas: «I den andre ytringa bruker han selv presens tredje person entall av *leat*, å være, der tredje person flertall samsvarer med *dragene*, men her er en mulig feilkilde i kvaliteten på materialet, og jeg kan ikke se bort fra at *t*, uttalt /h/ i utlyd, ikke har blitt oppfanget på båndet.»

5 Mu jorgalus dárogielas: «svak bøyning av sterkt verb». Tearpmaid *schwach* ja *stark* lea Jacob Grimm (1870: 754č) ráhkadan ja introduseren germánalaš gielladiehtagii.

de sii eai earut gievrras ja geahnohis vearbaid seamma ládje go rávisolbmot. Kleemanna čilgehus dán okta-vođas ii leat vuodđduvvon máná grammatihkalaš vuogádahkii.

Vaikko dutkamušas leat váilevaš-vođat, de dat čájeha bures mo giellamolsašuddan dáhpáhuvvá ja makkár sisdoallu das lea go mánát stohket. Guovttegielat mánáid giellamolsašuddan lea fáddá mii lea unnán dutkojuv-
von ja Kleemanna bargu lea dehálaš, sihke dutkangirjálašvođa oassin ja diehtun rávisolbmuide geat barget mánáiguin. Dát bargu addá ipmárdusa ahte mánáid gielas leat iešguđetge dásit, ja čájeha mo mánát geavahit giellamolsašuddama veahkkeneavvun.

Gáldut

Boersma, Paul & Weenink, David s.a.:
Praat: doing phonetics by computer.
<<http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>> (21.6.2018).
Grimm, Jacob 1870: *Deutsche Grammatik I.* Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchandlung.

Hansen-Jaax, Dörte 1995: *Transfer bei Diglossie. Synchroner Sprachkontaktphänomene im Niederdeutschen.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

Helander, Nils Øivind 2016: *Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvohta, čálamáhttu ja guovttegielatvohta.* Dieđut 1/2016. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Nickel, Klaus Peter & Sammallahti, Pekka 2011: *Nordsamisk grammatikk.* Kárášjohka: Davvi Girji.

Nilsen, Randi Dyblie 1985: *Rollelek.* Oslo: Tano.

Nielsen, Konrad 1979 (1926–1929): *Lærebok i lappisk (samisk). 1. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelselære og syntaks samt tillegg.* Oslo: Universitetsforlaget.

Riehl, Claudia Maria 2009: *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung.* Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.

Turi, Else 1996: *Kárášjoga mánáid veabahámiid morfologalaš variašuvnna guorahallan.* Sámegiela váldofágabargu, Tromssa universitehta.

NILS DANNEMARK

Sámi allaskuvla

nils.dannemark@samiskhs.no

